

Ljiljana Gavrilović

Etnografski institut SANU, Beograd

ljiljana.gavrilovic@sanu.ac.yu

MUZEOLOGIJA I ANTROPOLOGIJA: UKRŠTANJE PUTEVA*

Apstrakt: U radu se razmatra odnos antropologije i muzeologije: od jedinstvene discipline u vreme nastajanja prvih antropoloških/etnografskih muzeja, preko decenija potpune razdvojenosti, do aktuelne antropologizacije ne samo muzeologije, nego i ukupnog koncepta zaštite kulturnog nasleđa. Razmatra se uloga krize u razvoju obe discipline, kao i u njihovom razdvajanju i ponovnom spajanju.

Ključne reči: antropologija, muzeologija, muzej

Pre tridesetak godina, u vreme kada su tek diplomirani etnolozi generacije kojoj sam i sama pripadala počinjali da traže posao, muzeji su – bar među kolegama koji su imali ambiciju da se ozbiljnije angažuju u struci – smatrani ne drugorazrednim, nego desetorazrednim radnim mestom za etnologa/antropologa,¹ prihvatljivo samo u slučaju konačnog izbora: rad u muzeju ili potpuno napuštanje struke. U to vreme situacija je i u svetu bila slična – muzeji su smatrani mestima koja ne nude nikakav izazov za (antropološki) stručni rad, niti mogućnost napredovanja u znanju i sposobnostima. U međuvremenu, samo desetak godina kasnije, situacija u svetu se naglo i u potpunosti promenila (up. Bouquet 2001) i taj trend opšte antropologizacije muzeološke delatnosti se nastavio do danas, tako da u savremenoj literaturi tipa "najbolji poslovi za antropologe", muzeji drže visoko drugo mesto – odmah iza akademskog angažovanja (Camenson 2004), a pre niza naizgled atraktivnih poslova unutar admini-

* Rad je rezultat istraživanja na projektu br. 147021: *Antropološka ispitivanja komunikacije u savremenoj Srbiji*, koji u celini finansira MNZŽS RS.

¹ Ovo je, naravno, krajnje neprijatna istina koju većina kolega tada (a i kasnije) zaposlenih u muzejima nikada nisu i – i dalje – neće (javno) priznati. No, o tome govori pritajeno ogorčenje (decenijama prisutno u intrainstitucionalnim razgovorima, uglavnom privatnim) prema kolegama koji rade u akademskim i istraživačkim institucijama, a koje se smanjuje tek tokom poslednjih nekoliko godina, što korespondira sa delimičnim "buđenjem" muzeja i prepoznavanjem identiteta sopstvenog posla unutar discipline, ali i sa značajnim porastom broja odluka o daljem akademskom usavršavanju.

stracije i/ili čitave lepeze drugih mogućih angažovanja u okviru primenjene antropologije.²

U Srbiji se situacija još uvek nije značajnije promenila, što se vidi kako iz nedostatka odgovarajućeg obrazovanja za muzeološki rad, i to ne samo za etnologue-antropologe, nego i za sve ostale studente koji se mogu zapošljavati u muzejima (osim istoričara umetnosti i arheologa), tako i iz nedostatka čitave lepeze radnih mesta u muzejima koji bi omogućili angažovanje etnologa-antropologa ne samo kao čuvara predmeta, nego i kao kreatora širih, kontekstualizovanih slika kulture koje muzeji po definiciji nude, ili bi trebalo da nude. To govori o nepromenjenoj društvenoj percepciji muzeja, koji se i dalje vide kao mesta za skladištenje (prvenstveno) umetničko-arheološkog materijala i u skladu sa tim – nepromenjene strukture muzeoloških poslova, odnosno nedostatka čitavog spektra (novih) zanimanja koja postoje u modernim svetskim muzejima.

Mode/trendovi

U nauci, kao i u svim drugim oblicima ljudske aktivnosti, postoje mode koje opredeljuju izbor/izbore metodologije, kao i izbore tema koje se smatraju najinteresantnijim i najreprezentativnijim za polje delovanja nauke. Mode zavise od načina na koji se koncipira društvo (u slučaju antropologije: naše i posmatrano), ali i načina na koji se koncipira polje delovanja nauke, njeni ciljevi i svrha. Odnos antropologije i muzeologije, koji se kretao od početne povezanosti u vreme nastajanja antropologije kao discipline, preko potpunog odbijanja, do današnje antropologizacije muzeologije i ukupne zaštite kulturnog nasleđa, zavisio je od preklapanja polja njihovih delovanja. Preklapanja tih prostora definiše (u različitim vremenima različita) mesta u kojima se mogu pozicionirati antropolozi/muzeolozi, odnosno mogućnosti za različite vrste istraživanja koja uključuju obe discipline.

U razvoju antropologije, od njenog nastanka do danas, postojali su periodi kada su najeksploatisanije teme bile: "čudni" običaji udaljenih, egzotičnih naroda, religije i mitologije, rase, srodstvo, "primitivne tehnologije", razmena dobara, rodne/polne uloge, identiteti, diskursi, sećanja. To ne znači da su se svi istraživači bavili isključivo tim temama, ali znači da se najveći broj istraživača, ili bar onih najznačajnijih – onih koji su najviše uticali na razvoj discipline, istovremeno bavio istim/bliskim temama, kao i da su upravo u okviru tih istraživanja učinjeni najznačajniji metodološki iskoraci iz aktuelnog disci-

² To se, naravno odnosi na antropologiju pre svega u Americi, ali i nizu evropskih zemalja, gde je ona prepoznata kao profesija koja (može) da utiče na efikasnije upravljanje društvom i gde se antropolozi angažuju u vrlo različitim delatnostima (vrlo širok spisak literature o mogućnostima profesionalnog angažovanja antropologa vidi u: Jacoby & Kibbee 2007, 246-252).

plinarnog *mainstream*-a, odnosno da je, na primeru tih tema, izvršena promena paradigme čitave discipline.

Tematski gledano, muzeji su se razvijali na sličan način. Prvo su bili aktuelni antički spomenici (originali i/ili kopije), veliki slikari (oni koji su *smatrani* velikim slikarima), životinjske i biljne vrste. Zatim su došle na red strane i egzotične kulture, seljačke kulture, popularna kultura i svakodnevica, da bi danas koncept zaštite kulturnog nasleđa podrazumevao, najgrublje rečeno, muzealizaciju (heritalizaciju ?!³) ukupnog života. Zapravo, muzeji su sve vreme prikupljali materijalizovane (i istovremeno idejne) "dokaze" za teorije koje je društvo imalo samo o sebi (a koje je, između ostalih disciplina, proizvodila i antropologija), odnosno za auto-definisanje sebe, svojih vrednosti i, naročito, svojih prostorno-vremenskih granica: antički spomenici su pokazivali i, istovremeno, utvrđivali vezu sa klasičnom prošlošću i klasičnim izvorima evropske civilizacije, velika umetnička dela su pokazivala maksimalne domete iste civilizacije, prirodnjački muzeji su govorili o granicama i moći države, dok su naučni muzeji objašnjavali najširoj populaciji vrhunska dostignuća u napretku, kao proklamovanom cilju i sredstvu za postizanje boljeg društva i boljeg ljudskog roda u celini, u skladu sa prosvetiteljskim metanarativom, čija je jedna od uporišnih tačaka bilo čvrsto uverenje u opšti napredak čovečanstva, koji se može postići samo i jedino stalnim povećavanjem korpusa znanja. Predmeti iz udaljenih/egzotičnih kultura, kao i iz evropskih seljačkih kultura pokazivali su raznovrsnost i, istovremeno, jedinstvo ljudskog roda i, pritom, su "otkrivali" eliti ono što joj je (do tada bilo) nepoznato/egzotično, dakle: učestvovali su u povećavanju korpusa znanja onih kojima su bili namenjeni.⁴

Demokratizacija društva uvela je u muzeje, tokom poslednjih decenija, dokaze/prikaze svakodnevnog/"običnog" života, koji je postao deo onoga što je društvo-kao-država (Bilig 2009) prepoznavalo kao važno i o čemu je nastojalo da nauči najširi krug svojih građana. U isto vreme došlo je do naglog proširenja polja delatnosti zaštite kulturnog nasleđa (i muzeja kao jedne od ključnih ustanova iz te oblasti), što se poklopilo sa zaštitom kulturnog nasleđa kao jednom od ultimativnih antropoloških tema.

³ Ako je nauka o kulturnom nasleđu heritologija (up. Bulatović 2005, 14), onda bi ukupna zaštita nasleđa koja obuhvata sve segmente života/kulture/prirode mogla biti heritalizacija. Ja lično nisam sigurna da izmišljanje termina ove vrste pomaže preciznijem definisanju pitanja o kome se govori – pre mi izgleda da se tako jedan problem (šta su muzeji i kako se oni odnose prema ukupnoj kulturi) samo zamenjuje drugim (šta podrazumevamo pod nasleđem i kako se ono odnosi prema sadašnjem trenutku).

⁴ Iako su po definiciji demokratični, odn. namenjeni najširim krugovima građanstva, muzeji su od svog nastanka jasno odražavali granice koncepta građanstva (ko se smatra punopravnim građaninom, a ko ne) u različitim prostorima i vremenima (Gavrilović 2008, 2008b).

Disciplinarne krize: generatori napretka

Antropologija je, od svog nastanka, bila u krizi – sve vreme, paralelno sa "konvencionalnim" radom (istraživanjem/pisanjem etnografija), ona se pitala o samoj sebi, svom identitetu i načinima rada, objavljujući povremeno sopstvenu smrt⁵ – kada više ne bude "plemenitih" ili bilo kakvih drugih "divlja-ka", kada nestanu razni egzotični običaji, a seljaci – i u najudaljenijim krajevima zemlje/sveta – posle posla sednu ispred televizora i informišu se o globalnim dešavanjima, novim modnim i/ili aktuelnim popularno-kulturnim trendovima,⁶ sportskim događajima sa druge strane zemaljske kugle – kada svet postane "globalno selo"... Međutim, uporedo sa "odumiranjem"/nestajanjem/promenom društava i kultura koje su smatrane *jedinim*, a kasnije i dalje *osnovnim* poljem rada antropologije, "otkrivane" su geografski ne-specifične grupe i (geografski ograničene) lokalne zajednice sa specifičnim kulturnim obeležjima unutar sopstvene civilizacije koja je, sve do polovine 20. veka, izgledala kao jasna, monolitna i, samim tim, nespecifikovana kao polje delovanja antropologije. Međutim, već sredinom 20. veka je Levi-Stros, koji inače u svojim radovima dosledno žali zbog izumiranja udaljenih/egzotičnih/primitivnih kultura, konstatovao:

"[i]stina je da se etnologija suočava sa mogućnošću nestajanja primitivnih društava, ali to nije predmet rasprave; naprotiv, to će nas navesti da promenimo naš pravac razmišljanja i da prepoznamo naše prave ciljeve.

Proučavajući primitivna društva, cilj etnologa je da proučava oblik ljudskosti najviše moguće udaljen i različit od našeg. Ali, u našem sopstvenom društvu postoje oblici života, verovanja, tipovi ponašanja koji su ekstremno različiti od našeg i ja verujem da, što naša društva postaju prostranija, sve će više razvijati, unutar sebe, raznovrsnost koju su svugde razorila." (de Gramont 1970, 17)

⁵ Prikaz rasprava o naučnom statusu, "krizi" i "kraju" antropologije vidi npr. u: Milenković (2007), Kovačević (2006).

⁶ Simptomatično slično zvuče izjave Kloda Levi-Strosa o nestajanju kultura koje su "nedirnete" onim što on naziva *monokulturom* (a mi danas globalizacijom) i tužni pokušaji velikog broja muzejskih etnologa da se na najdaljoj planini pronađe najstarija baba, da bi se otkupio predmet i/ili zapisala sećanja, pre nego što nestanu. No, kod Levi-Strosa je to žal za izgubljenim kulturnim diverzitetom, dok je kod naših muzealaca posledica uverenja da će se njihov posao ugasiti jednom kada sve babe, na svim planinama, budu pomrle i više se niko ne bude sećao romantičarskog raja "tradicionalne" kulture.

Po njegovom uverenju, iznetom još šezdesetih godina 20. veka, posao etnologa/antropologa će sve više biti razumevanje običaja/ponašanja iz okvira njegovog sopstvenog društva, običaja

"koji su strani i udaljeni, ne zbog toga što su hiljadama milja daleko, nego zato što su objekat stroge zabrane dela društva koje stalno iznova stvara njihovu udaljenost."

To se vrlo brzo pokazalo kao tačno. Polje delovanja antropologije naglo se proširivalo, da bi danas uključilo: domaći teren, grad, interesne, manjinske i/ili vladajuće grupe (teritorijalno neodređene), i obuhvatilo kako opšti proces globalizacije, tako i odgovore na nju koji se razlikuju u svakoj regiji, ili čak lokalnoj sredini, što je dovelo do definisanja čitavih novih polja istraživanja.

Muzeji su, upravo suprotno od antropologije, gotovo dva veka bili apsolutno podrazumevajuće (spolja gledano) i samopodrazumevajuće precizno definisani. Vrlo brzo se (i u javnosti i unutar samih muzeja) zaboravilo *šta oni rade*, odnosno *zbog čega* sakupljaju predmete, što ih je dovelo u situaciju podrazumevajuće predmetocentričnosti: "znalo se šta se u muzejima radi," i to su znali i publika (muzeji izlažu stare, lepe i vredne predmete) i muzejski radnici (muzeji sakupljaju i čuvaju te iste predmete). Od svog nastanka krajem 18. veka, do sredine 20. veka, muzeji nikada nisu bili u krizi, ili bar ni muzeji, ni društvo, nisu percepirali da bilo kakva kriza postoji, bez obzira na činjenicu da su posle II svetskog rata počeli da se sukobljavaju sa aktuelnom politikom koja je (ponovo) insistirala na prosvetiteljskom konceptu jedinstva ljudskog roda, ali u novom tumačenju: zahtevalo se poštovanje ravnopravnosti rasa, polova, jezika i kultura,⁷ iz čega je logično sledila neophodnost dekolonijalizacije, ali i demokratizacije svih društava (uključujući evropska i američka).

Istovremeno su najveći svetski muzeji i dalje jasno oglašavali moć kolonijalnih sila, a svi ukupno su se obraćali samo elitama. Kriza muzeja (muzejske delatnosti) oglašena je tek krajem šezdesetih godina 20. veka, kada je jedan od pokliča '68 u Francuskoj bio: "Spalimo muzeje" – oni su (tada prvi put) jasno prepoznati kao stubovi poretka nacionalne-kao-građanske države i čvrsto hijerarhizovanog društva koje je, prema uverenju demonstirano, trebalo radikalno menjati.

Zbog toga nije čudno što su se muzeji i antropologija tokom 20. veka sve više dosledno razilazili. Muzeji su se bavili isključivo Nama (na osnovu predmeta, "naših" i/ili "tuđih"), veličajući moć "naše" države, "našeg" društva, pokazujući i sebi i svetu koliko smo lepi i uspešni. Antropologija se sve to vreme bavila Drugima, ali – baveći se njima – bavila se i "našim" društvom/društvi-

⁷ Opšta deklaracija o pravima čoveka UN, 1948, <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src3>

ma, dosledno (čak i ako nije nameravano) pokazujući da "naša" rešenja nisu jedina moguća, često i da nikako nisu najbolja. Što je *mainstream* antropologije, tokom vremena, bivao sve manje evrocentričan, i što se ona više pretvarala u posao razumevanja funkcionisanja i kritiku "našeg" društva/civilizacije (= evropske, anglo-američke), jaz između muzeja i antropologije postajao je sve dublji.

Preokret: čin 1.

Muzeologija, kao disciplina koja promišlja muzejski rad, uspostavlja se tek sredinom 20. veka i to prvo u istočnoevropskim zemljama.⁸ To se dogodilo upravo u vreme kada je, i na Zapadu, shvaćeno da postoji kriza, ali se nova disciplina u početku bavila gotovo isključivo taksonomijama, načinima i uslovima dokumentovanja i čuvanja predmeta, bez ikakvog pokušaja da se čitav taj posao (muzeološka delatnost u celini) kritički preispita, ili da se na bilo koji način problematizuje. Taksonomije su bile shvaćene kao apsolutni, neideologizovani red stvari, iako je u jasno-ideološkom kontekstu istočnoevropskih država muzejska delatnost, kao i sve druge vrste društvenog angažovanja, vrlo očigledno bila u potpunosti i, čak, neprikriveno ideologizovana, a kako su pokazala kasnija ispitivanja u zapadnoevropskim zemljama muzeji su *svugde* i *uvek* čvrsto oslonjeni na vladajuću ideologiju. Iz taksonomija su izvođeni različiti tezaursi – popisi svih postojećih stvari, ili bar svih stvari za koje su muzeji (odnosno društva/države čiji su oni odraz) smatrali da su vredne postojanja (= smeštanja u muzejski fundus). Za takvu muzeologiju se ne može reći, čak, ni da je naučna i/ili humanistička disciplina, jer ona ne postavlja pitanja, a još manje na njih odgovara – potpuno je ne-radoznala; ona je zapravo samo tehnologija muzejskog rada, bazirana na podrazumevajućim premisama (predmet, čuvanje). Samim tim, ona je, naravno, smrtno dosadna, i mada je korisna u smislu uspostavljanja muzeografskih standarda, ne donosi nikakav novi uvid u muzejsku delatnost.

⁸ Jiri Neustupny od 1950. (Čehoslovačka), grupa autora iz SSSR-a 1955, grupa autora iz DDR-a 1964, Wojciech Gluzinski og 1965 (Poljska), osnivanje Muzejskog dokumentacionog centra u Zagrebu 1968, i kao najznačajniji autor iz tog perioda Stransky od šezdesetih godina 20. veka (Maroević 1998, 79-84).

Angažovanje istočnoevropskih muzealaca u svetskim asocijacijama, koje je uticalo i na domet njihovih teorijskih rasprava o muzeologiji (znatno veći od očekivanog i onog koji je ostvaren u drugim, naročito društvenim i humanističkim disciplinama) nesumnjivo je povezan sa mogućnostima za izlazak iz, inače zatvorenih, istočnoevropskih zemalja. Pitanje: kako se desilo da se baš u rigidnim socijalističkim sistemima razvije teorijska misao o oblasti ljudskog/društvenog delovanja koja je na Zapadu u isto vreme bila gotovo u potpunosti zanemarena, zahteva širu eksplikaciju i prevazilazi okvire ovog teksta, te će o njemu biti govora na drugom mestu.

No, naravno, kako je pokazao Fabijan (1991/1975, 31-33), ideologija obuhvata/konstruiše taksonomije, šira je od njih, te je upravo dekonstrukcija taksonomija bila osnov za razumevanje muzeja kao opisa sveta, od kunstkamera (Gavrilović 2008a) do danas, a samo je na osnovu takvog razumevanja bilo moguće postići ono što se danas naziva "muzejskom revolucijom" (Knell & all 2007, xix-xxvi), odnosno izgradnja savremenih muzeja koji su aktivni činioci svakodnevnog života velikog broja ljudi. Taj proces je počeo još sedamdesetih godina 20. veka, negde paralelno sa preispitivanjem kolonijalnog nasleđa/pristupa u antropologiji i njene postmodernizacije tokom osamdesetih godina 20. veka. Počecima novog koncepta muzeja može se smatrati govor Stanislava Adotevija pred Generalnom skupštinom ICOM-a 1971. godine, u kome on kaže:

"Jasno je da muzej, mesto obmanjivačkog govora evropske muzeologije, treba da nestane, da bude proteran sa scene tako što će se raskinuti s muzeografskom praksom pothranjivanom iskustvom hiljada ljudi koje nastavljamo da ignorišemo, i koji, svakog dana, sve više, znaju da moraju predložiti drugačije modele od ovih uspostavljenih u klasičnoj Grčkoj i renesansi. Svest o toj stvarnosti će se rasprsnuti. Ona će naterati, milom ili silom, muzeografiju da se iskazuje u funkciji kritike kulture, istinskoj funkciji saznanja, u odobravanju eksperimentalne istorije." (Gob, Druge 2009, 35)

Poslednja rečenica ovog govora kao da se uopšte ne odnosi na muzeje i muzeologiju, nego na antropologiju, čiji je jedan od osnovnih zadataka od samog nastanka, bar na Zapadu, bila društvena kritika.

Od kraja šezdesetih godina počelo je otvaranje "dekolonizovanih" muzeja u bivšim kolonijama, a tokom sedamdesetih "ekomuzeja" u Francuskoj (Gavrilović 2009, 57-63). Dakle, muzeološka praksa je počela ozbiljno da se menja (i to u različitim pravcima i na različite načine), ali su te promene – na prvi pogled – i dalje bile nepoduprte teorijskim promišljanjem: još uvek nije bila prepoznata potreba (možda preciznije rečeno: nije postojala navika) da se očigledne promene (promene mišljenja koje su rezultirale promenom prakse) uobličie u formi teksta i objave kao obrazloženje postojeće prakse i osnov njenih novih/daljih promena. Muzeji su, još uvek, smatrani gotovo isključivo mestom u kome se *practicira* struka, a sama praksa je izgledala kao dovoljan adut i, istovremeno, obrazloženje za promenu struke.

Preokret: čin 2.

U anglo-američkoj muzeološkoj praksi nosioci promene su bili upravo antropolozi. Krajem osamdesetih godina (26-28 septembra 1988.) u organizaciji Smitsonovog instituta održana je konferencija *Poetics and Politics of Represen-*

tation, posle koje je usledio zbornik tekstova *Exhibiting cultures: the poetics and politics of museum display*.⁹ I konferencija i zbornik očigledno, čak i naslovom, referiraju na *Writing Culture*,¹⁰ i za muzeologiju su bili isto ono što je *Writing Culture* bio za antropologiju – manifest i, istovremeno, okidač promene. Zatim sledi niz drugih konferencija, od kojih je, verovatno, konceptualno – sa antropološke tačke gledišta – najupadljivija *Science, Magic, Religion: the Ritual Processes of Museum Magic*,¹¹ koju je EASA organizovala u Narodnom muzeju u Krakovu 2000. godine i gde su muzeji tretirani kao ritualna mesta i ritualni procesi. Paralelno sa konferencijom, bila je organizovana izložba o životu i radu Bronislava Malinovskog (*Malinovsky – Witkacy. Photography Between Science and Art*). Po rečima urednika zbornika radova sa ovog skupa, otvaranje konferencije i otvaranje izložbe bili su rituali poistovećenja sa *predačkom figurom* Malinovskog (Bouquet and Porto 2005, 2) i, zahvaljujući tome, uspostavljanja grupnog identiteta i istovremeno su pokazivali kako muzej može da postane mesto koje iskazuje/odražava interese jedne izdvojene grupe ljudi, teritorijalno raspršene, ali povezane zajedničkim profesionalnim obrazovanjem/interesima. Sam zbornik je pokazao na koje načine antropolozi mogu da čitaju muzeje (neke od načina, ali ako su mogući ti, mogući su i svi drugi) i kakvu korist od toga mogu imati i antropologija i muzeologija. Posle te konferencije kreće prava poplava literature u kojoj autori u antropološkom maniru (iako neki od njih po obrazovanju nisu antropolozi) preispituju muzejsku delatnost i mesto muzeja u savremenom svetu.¹² Sve to dovodi do naglog zaokreta u muzejskoj praksi: stvaranja muzeja koji su "po meri" publike.

⁹ Ivan Karp and Steven D. Lavine (eds) (1991). *Exhibiting cultures: the poetics and politics of museum display*. Washington-London: Smithsonian Institution Press.

¹⁰ James Clifford, George E. Marcus (eds) (1986), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Berkley: University of California Press.

¹¹ Mary Bouquet, Nuno Porto (eds) (2005), *Science, Magic, Religion: the Ritual Processes of Museum Magic*, New York – Oxford: Berghahn Books.

¹² Tonny Bennet (*The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* 1995, *Pasts Beyond Memory : Evolution, Museums, Colonialism* 2004.), Mary Bouquet (*Academic Anthropology and the Museum: Back to the Future*, editor, 2001), Eilian Hooper-Greenheel (*Museum and Gallery Education* 1991, *Museums and the Shaping of Knowledge* 1992, *Museums and their Visitors* 1994, *The Educational Role of the Museum*, editor, 1994, *Museum: Media: Message*, editor, 1995, *Cultural Diversity: Developing Museum Audiences in Britain*, editor, 1997, *The Educational Role of the Museum*, editor, 1999, *Museums and the Interpretation of Visual Culture* 2000, *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance* 2007.), Sharon MacDonald (*Theorizing Museums*, co-editor with Gordon Fyfe, 1996, *The Politics of Display*, editor, 1998, *Behind the Scenes at the Science Museum* 2002, *Companion to Museum Studies*, editor, 2006, *Exhibition Experiments*, co-editor with Paul Basu, 2007, *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* 2009.), Susan M. Pearce

Zatim se krenulo sa otvaranjem katedri za muzeologiju (na kojima su radili antropolozi), antropologiju muzeja ili organizovanje kurseva za sticanje znanja i veština iz oblasti zaštite kulturnog nasleđa u okviru odeljenja za antropologiju. Danas čak i mnogi etno-muzikološki odseci imaju muzeologiju, ili neki drugi predmet iz okvira zaštite kao obavezni predmet, što je potpuno u sklopu proširivanja koncepta zaštite kulturnog nasleđa i na njen nematerijalni segment. Diplomiranim antropolozima koji se spremaju da traže posao u muzejskoj delatnosti preporučuje se master ili specijalizacija iz muzeologije (Camings 2007, 157), kao i praktičan rad u nekom muzeju, dok se – sa druge strane – jasno iznosi korist koju muzeološka delatnost može imati od angažovanja antropologa:

"[p]ostojalo je vreme kada su muzeji bili mesta na koja su ljudi odlazili da vide stare predmete prekrivene prašinom. Proširujući se, muzeji sada povezuju informacione tehnologije i maštovite metode izlaganja, kreirajući tako nove i važne mogućnosti za obrazovanje i zabavu. Antropolozi u taj proces mogu da unesu svest o socijalnim i kulturalnim uslovima u kojima su predmeti nastali, kao i uvid u spoznaju, klasifikaciju i komunikaciju, koji je od suštinskog značaja za efektivnu prezentaciju."¹³

Tokom poslednjih nekoliko godina različite antropološke asocijacije organizovale su veliki broj konferencija i panela, sa najraznovrsnijim temama iz okvira zaštite kulturnog nasleđa: čuvanje istorije kao aspekt obnove gradova (*Ethnographies of Preservation*¹⁴), problematizacija različitih vidova/oblika evropskog kulturnog nasleđa (*Transcending 'European Heritages'*),¹⁵ odnos nasleđa i vlasništva¹⁶ i mnoge druge. Organizuju se i letnje škole (npr. *Applying Anthropology To Nature and Heritage Conservation*,¹⁷ *Heritage Ethnography Field School*,¹⁸ *The*

(*Objects of knowledge*, editor, 1990, *Museum economics and the community*, editor, 1991, *Museum studies in material culture* 1992, *Interpreting objects and collections*, editor, 1994, *On Collecting: An Investigation Into Collecting in the European Tradition* 1995, *Art in museums*, editor, 1995, *Exploring science in museums*, editor, 1996, *Collecting in contemporary practice* 1998, *Museums and Their Development: The European Tradition, 1700-1900*, editor, 1999) i niz drugih. Veliko broj zbornika u kojima učestvuje više autora ukazuje na postojanje velike baze istraživača koji se bave muzeološko-antropološkim (ili obrnuto) temama.

¹³ The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, http://www.therai.org.uk/pubs/resguide/8_anthrocar.html

¹⁴ University of California, 2006.

¹⁵ SIEF, Londonderry 2008.

¹⁶ SIEF Working Group on Cultural Heritage and Property, Estonia, 2009.

¹⁷ *Ethnographic Field School*, Guatemala, 2007.

¹⁸ *The Open School of Ethnography and Anthropology*, Yucatan, Mexico, 2009.

Global Artefact,¹⁹ *Local Knowledge and Open Borders: Creativity and Heritage*²⁰ itd.) i drugi oblici sticanja i razmene mišljenja/znanja o zaštiti kulturnog nasleđa, formiraju se digitalne baze podataka koje obuhvataju antropološku građu u užem smislu i kulturno nasleđe (*Digital Archive Network for Anthropology and World Heritage*),²¹ a objavljuju se i precizne antropološke analize koncepta (zaštićenog) nasleđa i njegovog shvatanja/funkcionisanja u zajednicama u kojima se nalazi.²² Sva ova istraživanja pokazala su (i pokazuju i dalje) na koji način i u kojoj meri zaštita kulturnog nasleđa oblikuje svakodnevne običnih ljudi, kako onih koji žive u neposrednom okruženju zaštićenih spomenika, tako i onih koji ih, u potrazi za izgubljenim identitetom, zabavom, informacijama, novcem i/ili političkim profitom, koriste: turista, lokalnih i regionalnih zajednica, država, pa i međunarodne zajednice.

Ispitivanje zaštite kulturnih dobara, bar sa stanovišta antropologije, ima i drugu stranu: ako je razumevanje uloga/značenja/vrednosti zaštićenog kulturnog nasleđa u funkcionisanju, raspodeli moći i re-konstruisanju socijalnog sistema dekonstrukcija (razmontiranje igračke da bi se videlo šta ima unutra i kako ona radi), druga strana medalje je konstruisanje različitih novih/drugačijih predstava, uloga i slika (prošlosti, sadašnjosti) na osnovu sačuvanog nasleđa, u čemu antropolozi takođe mogu (i treba/neophodno je) da uzmu aktivno učešće. U svetu oni to i rade.

U uslovima tranzicije Srbije, sa malim brojem angažovanih etnologa-anthropologa, nedefinisanim ulogom/vrednošću antropologije u socio-kulturnom sistemu i ogromnim brojem mogućih/aktuelnih/socijalno-funkcionalnih tema za istraživanje, i antropologija i muzeologija²³ i dalje ostaju van ovog svet-skog trenda. Iako etnolozi-anthropolozi zaposleni u muzejima (po pravilu kompleksnim, kao rukovaoci etnografskih zbirki) počinju da uviđaju mogućnosti

¹⁹ The Roosevelt Academy, Utrecht University, Middelburg, The Netherlands, <http://www.utrechtsummerschool.nl/index.php?type=courses&code=C35>

²⁰ University of Tartu / International Summer University, Estonia 2009.

²¹ <http://www.dana-wh.net/home/>

²² Npr: analiza monumentalnih majanskih spomenika koji su pod zaštitom UNESCO-a i njihovog učešća u životu seoskih zajednica koje ih okružuju [Lisa Breglia (2006), *Monumental Ambivalence. The Politics of Heritage*, Austin: University of Texas Press], ili ribolov u Škotskoj kao deo brendiranog nasleđa i njegovo učešće u aktuelnom ekonomskom i socijalnom funkcionisanju savremene Irske [Jane Nadel-Klein (2003), *Fishing for Heritage. Modernity and Loss Along the Scottish Coast*, Oxford-New York: Berg Publishers]. Broj istraživanja/knjiga ove vrste tokom poslednjih nekoliko godina vrtoglavo raste.

²³ O muzeologiji se, zapravo, može govoriti sasvim uslovno, pre svega kao svakodnevnoj muzejskoj praksi, jer ona u Srbiji još uvek nije definisana kao samostalna disciplina (Gavrilović 2008, 11-17, 2009, 159-164).

koje im pruža muzejski posao²⁴ i da, praćenjem/primenom aktuelnih paradigmi u svojoj disciplini, menjaju muzeološku praksu,²⁵ to je još uvek veoma daleko od stvarnog ukrštanja disciplina, kojim bi se, sa antropološke strane, postiglo razumevanje trenda potrebe za zaštitom (svega-i-svačega kao/unutar) kulturnog nasleđa i njegove upotrebe (pre svega političke,²⁶ ali i ekonomske²⁷), koji je u Srbiji aktuelan isto koliko i u drugim evropskim zemljama. Sa strane muzeologije (ili bar svakodnevne muzejske prakse), nesumnjivo je da bi angažovanje etnologa-antropologa na nizu novih radnih mesta koja postoje u modernim svetskim muzejima, a koja nisu vezana za predmete/zbirku (i u većini domaćih muzeja još uvek ne postoje, niti se zna čemu mogu služiti), obezbedilo bolju komunikaciju sa javnošću i kreiranje nove slike muzeja, kao i oblikovanje poruka koje publika realno može da razume/prihvatiti. Odnosno, nesumnjivo je da je domaćoj muzeologiji (takvoj kakva ona danas jeste) neophodna antropologizacija (koja joj se u evropskim i svetskim okvirima dogodila), ali se to ne može desiti bez aktivnog angažovanja etnologa-antropologa, koji bi muzejski posao prepoznali kao provokativno polje svog istraživačkog rada i legitimno polje društvenog angažovanja.

²⁴ Naučni skup: *Država – nauka – kultura*, koji je obnovljeno Etnološko-antropološko društvo Srbije organizovalo juna 2009. godine imalo je i sekciju *Nova konceptualizacija muzejskog rada: misije i vizije, koncepcije i standardi*, koja još uvek (bar tematski) nije prava aktuelizacija antropološkog angažovanja u shvatanju suštine mesta/uloge muzeja u našem savremenom društvu, ali pokazuje tendenciju teorijskog/antropološkog promišljanja muzeološke delatnosti.

²⁵ Dobar primer za to je niz izložbi koje su tokom poslednjih nekoliko godina organizovane u muzejima širom Srbije (Gavrilović 2008, 169-176, 2009, 165-168)

²⁶ Pozivanje na brigu za integritet kulturnog nasleđa u službi politike prema Kosovu. Izjave predsednika Tadića na regionalnoj konferenciji *Raznolikost kulturne baštine – upravljanje i turistička promocija* (Cetinje, 4. juna 2009.) i povodom nje, prenete u dnevnoj štampi: RTS 1, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/65606/Dijalog+kultura+jugoisto%C4%8Dne+Evrope+.html>, Blic, 04.06.2009, <http://www.blic.rs/politika.php?id=95723>, Glas Javnosti, 5. jun 2009, <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-05-06-2009/za-unesko-je-kulturno-nasledje-na-kosovu-srpsko>, Politika, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Tadic-Nedopustivi-pokushaji-prekrajanja-istorije.sr.html>, B92, 4. jun 2009, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=06&dd=04&nav_id=364130 itd.

²⁷ Kulturni turizam, obnavljanje starih zanata i drugih zaboravljenih tehnologija, kao oblici održivog razvoja lokalnih zajednica.

Literatura

- Bouquet**, Mary. 2001. "Introduction: Academic anthropology and the Museum. Back to the Future". In *Academic anthropology and the museum*, ed. Mary Bouquet (ed.). New York – Oxford: Berghahn Books.
- Bouquet**, Mary and Nuno **Porto**. 2005. "Introduction: Science, Magic and - Religion: The Ritual Processes of Museum Magic". In *Science, Magic, Religion: the Ritual Processes of Museum Magic*, eds. Mary Bouquet, Nuno Porto, 1-25. New York – Oxford: Berghahn Books.
- Булатовић**, Драган. 2005. "Баштинство или о незаборављању". У *Крушевачки зборник* 11, 7-20. Крушевац: Народни музеј.
- Camenson**, Blythe. 2004. *Great Jobs for Anthropology Majors*. Columbus: McGraw-Hill.
- de Gramont**, Sanche. 1970. "There Are No Superior Societies". In *Claude L- evi-Strauss. The Anthropologist as Hero*, eds. Nelson Heyes and Tanya Hayes, 3-21. Cambige – London: M. I. T. Press.
- Fabian**, Johannes. 1991/1975. *Time and the work of anthropology*. Oxford – London: Routledge.
- Гавриловић**, Љиљана. 2007. *Култура у излогу: ка новој музеологији*. Посебна издања 60. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Gavrilović**, Ljiljana. 2008. Museums and Geographies of (National) Power. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LVI (2): 37-52.
- Гавриловић**, Љиљана. 2008a. Чудесни кабинети: ред и моћ. *Museum* 9: 303-311.
- Gavrilović**, Ljiljana. 2008b. *Muzeji i geografije (klasne) moći*, "Museums as places of reconciliation", 8th Colloquium of the International Association of Museums of History, Belgrade, Serbia, September 24-27 (u štampi).
- Гавриловић**, Љиљана. 2009. *О политикама, идентитетима и друге музејске приче*. Посебна издања 65. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Gob**, Andre and Noemi **Druge**. 2009. *Muzeologija. Istorija, razvoj, današnji izazovi*, Beograd: Clio.
- Jacoby**, JoAnn and Josephine Z. **Kibbee**. 2007. *Cultural anthropology; a guide to reference and information sources*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Maroević**, Ivo. 1998. *Introduction to museology: the European approach*. München: Verlag Dr. Christian Müller-Straten.
- Milenković**, Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije posle postmodernizma* Etnološka biblioteka 27. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Knell**, Simon, Suzanne Macleod and Sheila Watson (eds). 2007. *Museum revolutions: how museums and change and are changed*. Oxford – London: Routledge.

Kovačević, Ivan. 2006. *Tradicija modernog*. Etnološka biblioteka 20. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Smiers, Joost. 2002. *Uloga Evropske zajednice u odnosu na član 151 o kulturi iz Amsterdamskog ugovora. Podrška razvoju interkulturalne kompetencije u okviru Evrope* (istraživački rad). Centar za istraživanje, Škola umetnosti. Utreht, Beograd: Beokult.

Primljeno: 08.07.2009.

Prihvaćeno: 30.09.2009.

Ljiljana Gavrilović
Institute of Ethnography SASA

MUSEOLOGY AND ANTHROPOLOGY: CROSSING OF PATHS

This paper examines relationship between anthropology and museology: from the period of the single discipline in the era when first anthropological/ethnographic museums emerged, followed by decades of overall separation, until - present anthropologization of not only museology, but of the entire concept of cultural heritage protection. Paper also discusses the role of crisis in the development of both disciplines, as well as in their separation and anew integration.

Key words: anthropology, museology, museums.